

Byzantina Symmeikta

Vol 1 (1966)

SYMMEIKTA 1

ΒΑΣΙΛΙΚΟΝ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΚΕΝΤΡΟΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Σ Υ Μ Μ Ε Ι Κ Τ Α

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1966

Ὁ νέος κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐν
Πάτμῳ Ἱερᾶς Μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου
(Μέθοδος καὶ προβλήματα)

Αθανάσιος Δ. ΚΟΜΙΝΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.551](https://doi.org/10.12681/byzsym.551)

Copyright © 2014, Αθανάσιος Δ. ΚΟΜΙΝΗΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΚΟΜΙΝΗΣ Α. Δ. (1966). Ὁ νέος κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐν Πάτμῳ Ἱερᾶς Μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (Μέθοδος καὶ προβλήματα). *Byzantina Symmeikta*, 1, 17–34. <https://doi.org/10.12681/byzsym.551>

Ο ΝΕΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΤΜΩ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ
(Μέθοδος και προβλήματα)

Ἡ βιβλιοθήκη τῆς ἐν Πάτμῳ Ἱ. Μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἔχει, κατὰ τὰς ἐνδείξεις τῶν καταλογογραφησάντων τὰ χειρόγραφα αὐτῆς, περὶ τοὺς 890 κώδικας. Ἐκ τούτων 471 περιέγραψεν ὁ Ἱ. Σακκελίων¹, 264 ὁ Ἱ. Φλωρίδης² καὶ 155 περίπου ὁ Δ. Καλλιμάχος³.

Τῶν ἀνωτέρω χειρογράφων, διὰ λόγους οἱ ὅποιοι ἐκτίθενται ἀκολουθῶς, ἐκρίθη ἀναγκαία ἡ ἐκ νέου καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ἐπιστημονικῶν κριτηρίων περιγραφή. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐμελετήθησαν ἐν τῷ Κέντρῳ Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν αἱ λεπτομέρειαι τοῦ μέλλοντος νὰ ἀναληφθῇ ἔργου καὶ ἡ ἀκολουθητέα μέθοδος, συνεζητήθησαν δὲ τὰ συναφῇ πρὸς τὴν καταλογογράφησιν τῶν ἐν λόγῳ χειρογράφων προβλήματα καὶ ὑπεβλήθησαν σχετικὰ ὑπομνήματα⁴.

Τὸ πρόβλημα τῆς καταλογογραφήσεως τῶν Ἑλληνικῶν χειρογράφων εἶναι γενικώτερον. Ὑπολογίζεται ὅτι ἐν Ἑλλάδι εὕρισκονται ὑπὲρ τὰς 22.000 χειρόγραφα⁵. Τούτων τὰ πλεῖστα ἔχουν ἤδη περιγραφῇ, ἔστω καὶ ἀτελεῶς· παραμένουν ὅμως ἀκόμη πολλὰ ὅλως ἀκατάγραφα. Διὰ τοῦτο εἶναι ἀναγκαία

1. Ἱ. Σακκελίω ν ο ς, *Πατμιακὴ Βιβλιοθήκη*, Ἀθῆναι 1890, σελ. 1 - 210.

2. Ἱε ρ ο θ έ ο υ Φ λ ω ρ ί δ ο υ, ἐν Σακκελίω ν ο ς, *Πατμ. Βιβλ.*, σελ. 211-278 (Συνέχεια τῶν χαρτίνων τευχῶν).

3. Δ. Καλλιμάχ ο υ, *Πατμιακῆς Βιβλιοθήκης Συμπλήρωμα*, Ἐκκλ. Φάρος, 10 (1912), σελ. 246 - 267, 309 - 334, 388 - 404. 11 (1913), σελ. 148 - 160, 244 - 253. 12 (1913), σελ. 385 - 398, 525 - 541. 13 (1914), σελ. 256 - 272. 14 (1915), σελ. 68 - 80. 15 (1916), σελ. 357 - 375. 16 (1917), σελ. 98 - 108, 145 - 161, 466 - 484. 17 (1918), σελ. 117 - 128, 214 - 233.

4. α) *Περὶ τῆς ἀνάγκης συντάξεως ἐπιστημονικῶν Καταλόγων χειρογράφων κωδίκων ἐν Ἑλλάδι*. Πρβλ. Ἑπετηρίς Β.Ι.Ε. 3 (1961), Ἀθῆναι 1962, σελ. 75.

β) *Τὸ πρόβλημα τῆς καταλογογραφήσεως τῶν χειρογράφων τῆς Πάτμου*, Αὐτόθι, σελ. 83.

γ) *Κανόνες περιγραφῆς Ἑλληνικῶν χειρογράφων κωδίκων*, Αὐτόθι, σελ. 75.

δ) *Σχέδιον Λεξιλογίου παλαιογραφικῶν ὄρων*, Αὐτόθι, σελ. 75.

5. A. D a i n, *Rapport sur la Codicologie byzantine: Berichte zum XI. Internationalen Byzantinisten - Kongress, VI, Μόναχον 1958*, σελ. 6.

κατ' ἀρχὴν μὲν ἡ περιγραφὴ τῶν ἐντελῶς ἀκαταγράφων κωδίκων, διὰ τὴν δοθῇ ἡ δυνατότης εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους νὰ γνωρίσουν τὸ περιεχόμενον αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀναλυτικὴ περιγραφὴ ἀπαιτεῖ καὶ εἰδικευμένους παλαιογράφους καὶ χρόνον πολὺν, καλὸν θὰ ᾔτο νὰ ἔχωμεν τῶν ὅλως ἀκαταγράφων κωδίκων ἐν πρώτῳ σταδίῳ συντόμους καὶ στοιχειώδεις περιγραφάς. Ἀλλ' ἡ ἐργασία αὕτη, καθ' ὅλα χρήσιμος καὶ ἐπείγουσα, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ πρέπει νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν ἐπιστημονικὴν περιγραφὴν τῶν Ἑλληνικῶν χειρογράφων, ὡς αὕτη ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν γίνεται ἐν τῇ ξένῃ¹. Πρέπει κάποτε καὶ ἐν Ἑλλάδι νὰ ἀρχίσῃ ἡ σύνταξις ἐπιστημονικῶν καταλόγων τῶν ἐν βιβλιοθήκαις ἀποκειμένων χειρογράφων θησαυρῶν.

Ἡ τοιαύτη ἐργασία θὰ εἶναι ἐπίπονος καὶ θὰ ἀπαιτηθῇ ἴσως πολὺς χρόνος διὰ τὴν ἀχθῇ εἰς πέρας· ὅμως διὰ τὴν Ἐπιστήμην εἶναι ἀπαραίτητος.

Εἰς ἀρτίως συντεταγμένος κατάλογος χειρογράφων σήμερον πρέπει νὰ παρέχῃ εἰς τὸν μελετητὴν σαφεστάτην εἰκόνα τῶν περιγραφομένων κωδίκων τόσον ἐξ ἀπόψεως τῶν ἐν αὐτοῖς περιεχομένων κειμένων, ὅσον καὶ ἀπὸ ἐξωτερικῆς - ὕλικῆς πλευρᾶς (τετράδια, ὕλη, ἐπεξεργασία, κατάστασις, χαράκωσις, στάχωσις κλπ.). Ἐν ἄλλοις λόγοις ὁ ἀναγνώστης ἐνὸς συγχρονισμένου καταλόγου πρέπει νὰ εὐρίσκῃ ἐν αὐτῷ ἀπάντησιν εἰς ὅλας τοὺς ἀπορίας σχετικῶς μὲ τὸν μελετώμενον κώδικα καὶ τὸ περιεχόμενον του. Τοιαύτη ἀπάντησις δὲν εὐρίσκεται εἰς τοὺς προχείρως συντεταγμένους καταλόγους, ὁ δὲ ἀναγνώστης τῶν καταλόγων αὐτῶν αἰσθάνεται ἐκάστοτε τὴν ἀνάγκην νὰ καταφεύγῃ εἰς τὸν ἴδιον τὸν κώδικα, διότι πλῆθος ἀποριῶν μένει ἀναπάντητον καὶ ἡ ἐργασία του ὡς ἐκ τούτου δυσχεραίνεται.

Ἐλθωμεν τώρα εἰς τὴν *Πατμιακὴν Βιβλιοθήκην* τοῦ Σακκελίωνος. Ὁ κατάλογος οὗτος συνταχθεὶς πρὸ ἐνὸς περίπου αἰῶνος² ὑπῆρξε διὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἄριστος εἰς τὸ εἶδος του. Ὅταν μάλιστα ἀναλογισθῇ κανεὶς ὅτι ὁ συντάκτης του οὐδὲν πρὸ αὐτοῦ παρόμοιον ἔργον ἐγνώριζε πλὴν τῆς Παλαιογραφίας τοῦ Montfaucon³, δύναται νὰ ἐκτιμήσῃ δεόντως τὸ ἔργον τοῦ Ναξίου λογίου. Πάντως σήμερον ὁ κατάλογος οὗτος χρήζει ὁπωσδήποτε ἀναθεωρήσεως.

Διὰ ταῦτα λοιπὸν καὶ ἐπειδὴ ἡ συλλογὴ τῶν χειρογράφων τῆς Πάτμου εἶναι ἐκ τῶν ἀξιολογωτέρων τῆς Ἑλλάδος, τὸ Κέντρον Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν παραλλήλως πρὸς τὴν μελέτην καὶ ἔκδοσιν τῶν βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν ἐγγράφων τῆς Μονῆς ἀπεφάσισεν ὅπως προβῇ καὶ εἰς τὴν ἀναθεώρησιν τῆς *Πατμιακῆς Βιβλιοθήκης* τοῦ Σακκελίωνος.

1. Πρβλ. τοὺς Καταλόγους τῶν Βιβλιοθηκῶν Βατικανοῦ, Παρισίων, Βιέννης καὶ εἰς τινος ἄλλης.

2. Σακκελίωνος, *Πατμ. Βιβλ.*, σελ. ζ' κέ.

3. Σακκελίωνος, *Πατμ. Βιβλ.*, σελ. ε' - ζ'.

Ἡ ἐκ τῆς μέχρι σήμερον γενομένης μελέτης κτηθεῖσα πεῖρα μᾶς ἐπι-
τρέπει νὰ εἰπώμεν ποῖα περίπου νέα στοιχεῖα θὰ ἔλθουν εἰς φῶς, περὶ τῶν
ὁποίων οὐδεμία γίνεται νύξιν εἰς τὸν ὑπάρχοντα κατάλογον.

Κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι εὐρέθησαν ἱκανοὶ νέοι κώδικες¹
καὶ δὲν ἀποκλείεται εἰς τὸ μέλλον νὰ εὐρεθοῦν καὶ ἄλλοι λανθάνοντες μέχρι
σήμερον, καθὼς δὲν ἀποκλείεται ἐπίσης νὰ ἔχῃ ἀπολεσθῇ ἐν τῷ μεταξὺ καὶ
μικρὸς τις ἀριθμὸς κωδίκων ἐκ τῶν περιλαμβανομένων εἰς τοὺς καταλόγους
Σακκελίωνος, Φλωρίδου καὶ Καλλιμάχου. Κατὰ ταῦτα ὅταν περατωθῇ ἡ
σύνταξις τοῦ νέου καταλόγου, θὰ γνωρίζωμεν τί πραγματικῶς ὑπάρχει εἰς
τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Μονῆς. Τοῦτο μετὰ τῆς σαφοῦς δηλώσεως τῶν φύλλων,
ἐν οἷς τὰ κείμενα περιέχονται, καὶ τῆς καθολικῆς φωτογραφήσεως τῶν κωδί-
κων θέλει καταστήσει εὐχερεστέραν τὴν μελέτην τῶν ἐρευνητῶν².

Διὰ τῆς προσεκτικῆς νέας καταμετρήσεως τῶν φύλλων ἐκάστου κώδι-
κος, τῆς λεπτομεροῦς περιγραφῆς του, ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τῆς ἀποκαταστά-
σεως τῆς τετραγμένης ἔνεκα ἀνασταχώσεων σειρᾶς φύλλων ἢ τετραδίων,
θὰ ἀποκαλυφθῇ ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλα λανθάνοντα κείμενα (ἴσως οὐχὶ ἄγνω-
στα ἐξ ἄλλων πηγῶν, ἀν καὶ δὲν ἀποκλείεται ἐντελῶς μία τοιαύτη περίπτωσις),
πάντως ἀπρόσιτα μέχρι σήμερον ἐκ τῆς ἀθελήτου παρασιωπήσεως ὑπὸ τοῦ
Σακκελίωνος καὶ μὴ χρησιμοποιηθέντα ὑπὸ τῆς Ἐπιστήμης.

Δείγματα τῶν σημαντικωτέρων τούτων παραλείψεων παρέχομεν κατω-
τέρω εἰς ἰδίαν μελέτην ὑπὸ τὸν τίτλον *Σακκελίωνος Παραλειπόμενα*.

Ἐξ ἄλλου θὰ δηλωθοῦν μετὰ πάσης δυνατῆς ἀκριβείας τὰ κείμενα
τῶν ὁποίων λείπουν μικρὰ ἢ μεγάλα τμήματα ἔνεκα ἀποσπάσεως φύλλων
ἢ τετραδίων καὶ θὰ προσδιορισθοῦν αἱ ἀρχοτέλειαι αὐτῶν.

Πολλῶν τέως ἀταυτίστων κειμένων θὰ ἀναγραφοῦν οἱ συγγραφεῖς καί,
ὅσαςκις ὑπάρχουν, αἱ ἐκδόσεις αὐτῶν. Τὸ αὐτὸ ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ πάν-
τοτε θὰ γίνῃ καὶ μὲ πάντα τὰ περιεχόμενα τῶν κωδίκων.

Θὰ καταγραφοῦν ἐν συνεχείᾳ λεπτομερῶς πάντα τὰ ἀποσπάσματα τὰ
περιεχόμενα εἰς τὰ ἐν ἀρχῇ καὶ τέλει τῶν κωδίκων ξένης προελεύσεως φύλ-
λα. Τὰ φύλλα ταῦτα ἐχρησιμοποιήθησαν κατὰ καιροὺς ὑπὸ τῶν σταχωτῶν

1. Οὕτω κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1964 περιεγράψαμεν διὰ βραχέων περὶ τοὺς 90 νέους
κώδικας προερχομένους ἐξ ἰδιωτῶν κατοίκων τῆς νήσου. Πρβλ. Ἐπετηρὶς Β.Ι.Ε. 6 (1964),
Ἀθῆναι 1965. Ἐπὶ πλέον εὗρομεν δύο ἀξιόλογα εἰλητάρια, περιέχοντα τὸ μὲν ἐν τὸν
βίον τοῦ ὁσίου Λεοντίου τοῦ γενομένου πατριάρχου Ἱεροσολύμων, τὸ δὲ ἕτερον σχό-
λια τοῦ Πρόκλου εἰς τὸν Τίμαιον τοῦ Πλάτωνος. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω φυλάσσονται ἐν τῇ
Μονῇ πολλὰ μαθηματάρια τῆς Πατμιάδος Σχολῆς καὶ τινὰ ἄλλα μεταγενέστερα χειρό-
γραφα ἡσσανος σημασίας, ἅτινα θὰ γίνουν ἀντικείμενον ἰδίας μελέτης ἐν καιρῷ.

2. Θὰ καταστοῦν δὲ προσιτοὶ καὶ αὐτοὶ οἱ κώδικες εἰς πάντα ἐνδιαφερόμενον
διὰ τῶν μικροφωτογραφιῶν τῶν χειρογράφων τῶν ἀποκειμένων εἰς τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Κέν-
τρου Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν.

ἢ συγκολλητῶν ὡς παράφυλλα, προέρχονται δὲ ἐξ ἄλλων ἡμικατεστραμμένων ἢ πρὸς τοῦτο διαλελυμένων κωδίκων καὶ οὐδὲ τῆς παραμικρᾶς ἔτυχον μνείας ὑπὸ τοῦ Σακκελίωνος.

Θὰ παρατεθοῦν ἐπίσης πάντα τὰ σημειώματα, βραχέα χρονικά, ὀνόματα κλπ., ἅτινα ἐγράφησαν ὑπὸ μεταγενεστέρων κτητόρων καὶ ἀναγνωστῶν εἰς τὰς ῥας τῶν κωδίκων καὶ ἐπὶ τῶν ἀγράφων φύλλων, διότι διαφωτίζουν οὐ μόνον τὴν ἱστορίαν ἐκάστου κώδικος ἀλλὰ καὶ τὴν τῆς Μονῆς καὶ τῆς νήσου.

Τέλος διὰ τῆς ἀναλυτικῆς ἐξωτερικῆς - ὕλικῆς περιγραφῆς τῶν κωδίκων θὰ παρασχεθοῦν αἱ πληροφορίες τὰς ὁποίας χρειάζεται σήμερον ἡ Κωδικολογία διὰ τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τῶν κωδίκων καὶ τῶν συναφῶν πρὸς αὐτὴν προβλημάτων (προέλευσις, καλλιγραφικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ ἐργαστήρια, κέντρα ἀντιγραφῆς χειρογράφων, εἶδη γραφῶν, γραφεῖς, ἐκδότης κλπ.).

Ἰδιαιτέρα προσοχὴ θέλει δοθῇ εἰς τὰ ἐλλείποντα, ἐκπεσόντα ἢ ἄλλως πως ἀπολεσθέντα φύλλα ἢ τμήματα χειρογράφων. Θὰ καταβληθῇ δηλαδὴ προσπάθεια νὰ παρασχεθῇ σαφὴς εἰκὼν τοῦ περιεχομένου τῶν ἐκπεσόντων τμημάτων διὰ τῆς παραθέσεως τῶν ἀρχοτελειῶν τῶν ἀπολεσθέντων κειμένων καὶ παραπομπῶν εἰς τὰ ἀντίστοιχα χωρία τῶν ἐντύπων ἐκδόσεων. Πέραν τούτου θὰ καταβληθῇ προσπάθεια πρὸς ἐξακρίβωσιν ἂν τι τούτων σώζεται τυχὸν εἰς ἄλλας συλλογὰς χειρογράφων, ὅποτε θὰ ᾔτο εὐκαταία ἢ ἀπόδοσις εἰς τὴν δικαιοῦχον βιβλιοθήκην. Εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν καθίστατο ἐφικτόν, ἔνεκα τῶν γνωστῶν δυσχερειῶν, θὰ ᾔτο εὐκολος ἢ ἐν πανομοιότητι φωτοτυπία τοῦλάχιστον ἀπόδοσις τῶν ἀνευρισκομένων τμημάτων εἰς τὴν ἀπολέσασαν βιβλιοθήκην.

Πάντως πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι αἱ ἀνωτέρω ἐργασίαι θὰ γίνουιν ἐν ᾧ μέτρῳ ἐπιτρέπουιν αἱ σημεριναὶ δυνατότητες ἐρεῦνης. Εἶναι ἀδύνατον φέρ' εἰπεῖν νὰ ἐπιχειρηθῇ ἡ ταύτισις πάντων τῶν ἀποσπασματικῶς περιωθέντων κειμένων, διότι ἐλλείπουιν τὰ σχετικὰ βοηθητικὰ ἔργα. Βεβαίως δὲν θὰ λείψῃ ἡ συνεργασία καὶ εὐπρόσδεκτος θὰ εἶναι πᾶσα σχετικὴ πληροφορία, ἀλλ' εἶναι εὐνόητον ὅτι τοιαύτη συνεργασία δὲν δύναται νὰ καλύψῃ τὴν ἑκτασιν τὴν ὁποίαν θὰ παρουσιάσουν τὰ Desiderata τῶν Πατριακῶν κωδίκων.

Τέλος πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἐκρίθη ἀναγκαία ἡ διατήρησις τῆς ἀριθμήσεως τῆς δοθείσης ὑπὸ τοῦ Σακκελίωνος καὶ τῶν μετ' αὐτὸν πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεως ἐκ τυχὸν νέας ἀριθμήσεως βασιζομένης εἰς κριτικωτέραν κατὰτάξιν τῶν κωδίκων. Πάντως τὰ ἐκ τῆς διατηρήσεως τῆς παλαιᾶς κατὰτάξεως μειονεκτήματα ἐλπίζομεν ὅτι θὰ ἐξαλείψουιν οἱ ἐν τέλει τοῦ Καταλόγου ἀναλυτικοὶ πίνακες.

Ἀνωτέρω ἐξετέθησαν διὰ βραχείων οἱ λόγοι οἵτινες ὑπηγόρευσαν τὴν

ἀνασύνταξιν τοῦ καταλόγου τῶν χειρογράφων τῆς Πάτμου, ἐτέθησαν δὲ ἐν σμικρογραφίᾳ τινὰ τῶν προβλημάτων τὰ ὅποια πρέπει νὰ ἀντιμετωπισθοῦν.

Κατωτέρω παρέχομεν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὰ κυριώτερα σημεῖα τῆς ὑφ' ἡμῶν ἀκολουθηθείσης μεθόδου¹:

Ἡ περιγραφή ἐκάστου κώδικος γίνεται εἰς τρία μέρη: Εἰς τὸ Α' μέρος παρέχεται ἡ ἐξωτερικὴ - ὕλική κατάστασις αὐτοῦ ἣτις περιλαμβάνει τὰ ἐξῆς κατὰ σειρὰν στοιχεῖα ἐκφραζόμενα κατὰ τὸ πλεῖστον δι' ἀριθμῶν:

α) Τὸν ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ ἀριθμὸν αὐτοῦ.

β) Τὸν χρόνον γραφῆς αὐτοῦ εἰς αἰῶνας, ἐφ' ὅσον δὲν παραδίδεται τὸ ἔτος.

γ) Τὴν ὕλην (περγαμηνή - χάρτης).

δ) Τὰς διαστάσεις τῶν φύλλων (εἰς χιλιοστά).

ε) Τὰς διαστάσεις τῆς γεγραμμένης ἐπιφανείας ἐκάστης σελίδος.

ς) Τὸν ἀριθμὸν τῶν φύλλων.

ζ) Τὸν ἀριθμὸν τῶν στηλῶν, ὡσάκεις αὗται εἶναι πλείονες τῆς μιᾶς.

η) Τὸν ἀριθμὸν τῶν στίχων (μιᾶς στήλης) ἐκάστης σελίδος.

Εἰς τὸ Β' μέρος παρέχεται τὸ κύριον περιεχόμενον τοῦ κώδικος, ἥτοι οἱ συγγραφεῖς καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν μετὰ τῶν σχετικῶν παραπομπῶν εἰς τὰς ἐκδόσεις, ὡσάκεις ὑπάρχουν. Δοθέντος δὲ ὅτι τὸ τμήμα τοῦτο τῆς περιγραφῆς εἶναι τὸ σημαντικώτερον καὶ ἐνδιαφέρει τοὺς περισσοτέρους τῶν ἐρευνητῶν, ἡ περιγραφή γίνεται μετὰ πάσης δυνατῆς ἀκριβείας καὶ λεπτομερείας τόσον ἐξ ἀπόψεως τεχνικῆς (τυπογραφικῆ ἐπιμέλεια, ποικιλία στοιχείων κλπ.), ὅσον καὶ ἀπὸ πλευρᾶς ἐπιστημονικῆς (δῆλωσις παραλλαγῶν καὶ ἀτελειῶν, ἐπισήμανσις ψευδεπιγράφων, ἀπόδοσις ἀνεπιγράφων, ἔλεγχος πληρότητος κλπ.).

Τέλος τὸ Γ' μέρος περιλαμβάνει περιγραφὴν τῆς ὕλικῆς, τεχνικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς συστάσεως τοῦ κώδικος καθὼς καὶ παρακολούθησιν τῆς ἱστορίας καὶ τῶν τυχῶν αὐτοῦ. Εἰδικώτερον δὲ ἐν αὐτῷ ἐξετάζονται κατὰ σειρὰν τὰ ἐξῆς στοιχεῖα:

α) Ἡ προέλευσις, ὅπου αὕτη μαρτυρεῖται ἢ συμπεραίνεται.

β) Τὰ τετράδια.

γ) Ἡ τεταραγμένη σειρὰ τῶν τετραδίων ἢ φύλλων.

1. Οἱ κανόνες περιγραφῆς χειρογράφων ἀπετέλεσαν ἀντικείμενον ἐκτενοῦς μελέτης. Πρβλ. ἄνωτ. σελ. 17, σημ. 4. Τὸ θέμα τοῦτο ἀπασχόλησε κατ' ἐπανάληψιν τὰ διεθνῆ Βυζαντινολογικὰ συνέδρια· ὑπεστηρίχθησαν δὲ κατ' αὐτὰ διάφοροι γινῶμαι. Πρβλ. ἄνωτ. σελ. 17, σημ. 5 καὶ C. Giannelli, Korreferat zu A. Dain, *Rapport sur la Codicologie byzantine: Berichte zum XI. Intern. Byzant. Kongress, VII*, Μόναχον 1958, σελ. 52 - 55, ἐνθα καὶ ἡ λοιπὴ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου βιβλιογραφία.

- δ) Τὰ διακριτικά τοῦ κώδικος (ὑπαρξίς καλλιτεχνικῶν ἐπιτίτλων, πρωτογραμμάτων, μικρογραφιῶν κλπ.).
- ε) Ἡ γραφή (τὸ εἶδος αὐτῆς, ἡ καλλιγραφία κλπ.).
- ς) Ἡ μελάνη (χρῶμα, ποιότης, διατήρησις κλπ.).
- ζ) Σημειώσεις διάφοροι (γραφέων, κτητόρων, ἀναγνωστῶν κλπ.).
- η) Ἀγραφα ἢ λευκὰ φύλλα.
- θ) Κομμένα φύλλα (καθ' ὅλου ἢ ἐν μέρει).
- ι) Χαρακώσεις τῶν φύλλων, ὑδατογραφήματα ἢ ἀπλαῖ γραμμαί.
- ια) Ἡ θέσις τῶν γραμμάτων ἐν σχέσει πρὸς τὰς χαρακώσεις.
- ιβ) Ἡ ποιότης, ὁ τύπος τῆς περγαμηνῆς ἢ τοῦ χάρτου καὶ ὁ βαθμὸς τῆς ἐπεξεργασίας αὐτῶν.
- ιγ) Ἀρίθμησις τῶν φύλλων.
- ιδ) Ἐνεστῶσα κατὰστασις τοῦ κώδικος (δῆλωσις φθορῶν ἐξ ὑγρασίας ἢ ἄλλων αἰτίων).
- ιε) Στάχωσις (ὁ τύπος σταχώσεως).
- ις) Βιβλιογραφία.

Κατωτέρω παρέχεται ἡ περιγραφή τοῦ ὑπ' ἀριθ. 33 σημαντικωτάτου Πατμιακοῦ κώδικος περιέχοντος ἔργα Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου. Ὁ κῶδιξ οὗτος, καίτοι κατ' ἐξαίρεσιν περιεγράφη διὰ μακρῶν ὑπὸ τοῦ Σακκελίωνος, ἐν τούτοις προσφέρεται διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς προτεινομένης μεθόδου καὶ παρέχει ἱκανὰ προβλήματα πρὸς ἀντιμετώπισιν.

Κῶδιξ 33

941 εἰς

Περγ., 0,435 (-0,440) × 0,330 (-0,340), γεγρ. ἐπιφ. 0,340 × 0,255 ἄνευ τῶν ἐν ταῖς ῥαῖς σχολίων, φύλλα A+191+α, στῆλαι τρεῖς, στίχ. 50.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Λόγοι καὶ Ὁμιλίες μετὰ βραχέων σχολίων.

Α' (φφ. 1^v - 4^v) Συναγωγὴ βραχέων ἐμμέτρων κειμένων σχετικῶν πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ κώδικος.

1 (φ. 1^v) Ἐντὸς σταυροειδοῦς σχήματος δώδεκα ἡρωελεγεῖοι στίχοι τοῦ γραφέως Νικολάου. Ἀρχ. Ὑψιμέδων μάκαρ Υἱὸς ἀφθίτου γεννήτωρ (Σακκελίωv ος, Πατμ. Βιβλ., σελ. 18).

2 (φ. 2) Ἐντὸς ὁμοίου σχήματος σταυροῦ δέκα πέντε κακοὶ ἱαμβοὶ περὶ τοῦ Σταυροῦ καὶ κατὰ αἵρετικῶν. Ἀρχ. Οἱ σταυρὸν ἀσπάζοντες ἐν ᾧ ἐτάθη (Σακκελίωv ος, Πατμ. Βιβλ., σελ. 20).

3 (φ. 2^v) Ἐντὸς σταυροειδοῦς πλαίσιου ἀλφαβητικὸν ἱαμβικὸν ποίημα Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου. Ἀρχ. Ἀρχὴν ἀπάντων καὶ τέλος ποιοῦ Θεὸν (PG 37, 908 - 910. — Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς 1 (1932), σελ. 20 - 21).

4 (φ. 3) Ἐντὸς ὠοειδοῦς σχήματος αἱ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Γρηγορίου φερόμεναι μονόστιχοι ἀλφαβητικαὶ γινῶμαι. Ἀρχ. Ἀρχὴν νόμιζε τῶν ὄλων εἶναι Θεόν (Σ α κ κ ε λ ί ω ν ο ς, Πατρμ. Βιβλ., σελ. 18).

5 (φ. 3^v) Ἐντὸς ὀρθογωνίου πλαισίου : Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου εἰς Βασίλειον τὸν Μέγαν ἐπιτύμβιος. Ἀρχ. Σῶμα δίχα ψυχῆς ζῶειν πάρος ἢ ἐμὲ σεῖο (Ἀνθολ. Παλατ. Βιβλ. Η', ἀρ. 2-11, ἔκδ. P. Waltz, Anthologie Grecque², τόμ. 6, Βιβλ. Η', Παρίσιον 1960, σελ. 34-38, ἀρ. 2-11.— BHG³ 245b). Περιέχονται τὰ τέσσαρα πρῶτα ἐπιγράμματα καὶ ὁ α' στίχος τοῦ ὑπ' ἀριθ. Ε' : Ἐνθάδε Βασιλίου... (Waltz, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 36).

6 (φ. 4^v) Ἐντὸς ὁμοίου πλαισίου τὸ β' τμήμα τῶν εἰς Βασίλειον ἐπιτυμβίων ἐπιγραμμάτων ἀρχεται ἀπὸ τοῦ β' στίχου τοῦ ὑπ' ἀριθ. Ε' ἐπιγράμματος : Θέντο με Καισαρές... (Waltz, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 36). Σημειωτέον ὅτι ἐν τῷ ἡμετέρῳ κώδικι τὸ ἐπίγραμμα ἀριθ. 11 (παρὰ Waltz, σελ. 37-38) σαφῶς διακρίνεται εἰς τρία, μὲ ἀριθμοὺς προτασσομένους ἐκάστου διστίχου.

I' Χαίροις, ὦ Βασίλειε,...

IA' Μῦθος ὄδ' ὃν φιλέεσκες...

IB' Γρηγόριος, Βασίλειε,...

Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ δὲ παρουσιάζεται ποιά τις συμμετρία τῶν δώδεκα (οὐχὶ ἑνδεκα) ἐπιγραμμάτων : (τὰ Α'-Ε' ἐξ 6 στιχ. τὰ Γ'-Θ' ἐκ 4 καὶ τὰ Ι'-ΙΒ' ἐκ δύο) καὶ οὕτως δικαιολογεῖται ἡ ἐν τῷ τελευταίῳ στίχῳ τοῦ ἐπιγράμματος λέξις *δυωδεκάδα*.

7 (φ. 4^v) Ἐντὸς κυκλικοῦ πλαισίου τὰ παλαιογραφικὰ σημεῖα (ἡλιακόν, ἀστερίσκος), ὥρ(αῖον) καὶ σημ(είωσαι) μετὰ τῶν ἐπεξηγήσεών των : Σ α κ κ ε λ ί ω ν ο ς, Πατρμ. Βιβλ., σελ. 19, καὶ Σ π. Λ ά μ π ρ ο υ, Τὰ παλαιογραφικὰ σημεῖα (ἡλιακόν, ἀστερίσκος, ὥραῖον καὶ σημείου) καὶ ὁ Καισαρείας Ἀρέθας, NE 11 (1914), σελ. 255-259, ἐνθα καὶ ἡ λοιπὴ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου βιβλιογραφία.

Β' 1 (φφ. 5-17) Α' Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Ναζιανζοῦ τοῦ Θεολόγου, Ἀπολογητικὸς τῆς εἰς Πόντον φυγῆς ἐνεκεν καὶ αὐθις ἐπανόδου ἐκεῖθεν διὰ τὴν τοῦ πρεσβυτέρου χειροτονίαν ἐν ᾧ τί τὸ τῆς ἱερωσύνης ἐπάγγελμα καὶ ὅποιον εἶναι δεῖ τὸν ἐπίσκοπον. Βιβλίον πρῶτον. (Orat. 2 apologetica [de fuga] : PG 35, 408-513. — Ehrhard, Überlieferung, τόμ. Γ', σελ. 1004-1006. — BHG³ 730 c).

Μεταξὺ τῶν φφ. 5-6 ἐξέπεσε φύλλον ἐν περιέχον τὸ τμήμα τοῦ λόγου : οἱ πάλαι ἀπειθεῖς [κατεκρίθησαν. Ἀλλ' οὐδὲν ξένον ..... ἐπὶ τὴν θαυμασίαν ἐκείνην ἐλθεῖν] καὶ ἀληθεστάτην εἰκόνα (PG 35, 412 B-421 A).

2 (φφ. 17^v-18^v) Β' Εἰς ἑαυτὸν καὶ τὸν πατέρα, ἡνίκα ἐπέτρεψεν αὐτῷ φροντίζειν τῆς Ναζιανζοῦ ἐκκλησίας (Orat. 12 ad patrem : PG 35, 844-

849. — Ehrhard, *Überlieferung*, τόμ. Γ', σελ. 756, σημ. 3. — BHG³ 730v).

3 (φφ. 18^v - 19) Γ' *Εἰς ἑαυτὸν καὶ τὸν πατέρα καὶ Βασίλειον, μετὰ τὴν ἐπάνοδον τῆς φυγῆς* (Orat. 10 in se ipsum : PG 35, 828 - 832. — Ehrhard, *Überlieferung*, τόμ. Γ', σελ. 756, σημ. 3. — BHG³ 730t).

4 (φ. 19^v συνέχεια καὶ τέλος ἐν φ. 50) Δ' *Πρὸς τοὺς καλέσαντας ἐν ἀρχῇ καὶ μὴ ἀπαντήσαντας μετὰ τὸν πρεσβύτερον ἐν τῷ Πάσχα* (Orat. 3 ad eos qui ipsum acciverant : PG 35, 517 - 525).

5 (φφ. 50^v - 51^v) Ε' *Ἀπολογητικὸς εἰς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα Γρηγόριον, συμπαρόντος αὐτῷ Βασιλείου, ἡνίκα ἐπίσκοπος ἐχειροτονήθη Σασίμων· Ναζιανζοῦ γὰρ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἦν, ἧς καὶ αὐτὸς ἤρξε μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς ἐκκλησίας, μᾶλλον καὶ ἔτι περιόντος τοῦ πατρὸς* (ἐν τῇ Ϝα : *Ἐν ἄλλῳ ὁ λόγος οὗτος Γ' τέτακται*) (Orat. 9 apologeticus ad patrem : PG 35, 820-825. — Ehrhard, *Überlieferung*, τόμ. Γ', σελ. 756, σημ. 3. — BHG³ 730u).

6 (φφ. 51^v - 53) Ϛ' *Εἰς Γρηγόριον τὸν ἐπίσκοπον Νύσσης ἀδελφὸν Βασιλείου, ἐπιστάντα μετὰ τὴν χειροτονίαν* (ἐν τῇ Ϝα : *Ἐν ἄλλῳ Ε'*) (Orat. 11 ad Gregorium Nyssenum : PG 35, 832 - 841. — BHG³ 716).

7 (φφ. 53 - 56) Ζ' *Εἰς τοὺς λόγους καὶ εἰς τὸν ἐξισωτὴν Ἰουλιανόν* (Orat. 19 ad Iulianum exaequatore : PG 35, 1044 - 1064. — BHG³ 1918).

8 (φφ. 56 - 57^v, [ἡ συνέχεια καὶ τὸ τέλος ἐν φ.] 36) Η' *Πρὸς τοὺς πολιτευομένους Ναζιανζοῦ ἀγωνιῶντας καὶ τὸν ἄρχοντα ὀργιζόμενον* (Orat. 17 ad cives Nazianzenos : PG 35, 964 - 981).

9 (φφ. 36^v - 40^v) Θ' *Εἰς τὴν πληγὴν τῆς χαλάζης καὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ διὰ ταύτην σιωπῶντα* (Orat. 16 ad patrem tacentem : PG 35, 933 - 964).

10 (φφ. 41 - 44) Ι' *Εἰς Καισάριον τὸν ἴδιον ἀδελφὸν ἐπιτάφιος, περιόντων ἔτι τῶν γονέων* (Orat. 7 in laudem Caesaris fratris : PG 35, 756 - 788. — E. Boulenger, Grég. de Nazianze, discours funèbres en l'honneur de son frère Césaire et de Basile de Césarée, Παρίσι 1908, σελ. 2 - 56. — BHG³ 286).

Μεταξὺ τῶν φφ. 43 - 44 ἐξέπεσαν φύλλα δύο περιέχοντα τὸ τμήμα τοῦ λόγου : ἀποσέσωσται κόνις τιμία [νεκρὸς ἐπαινούμενος, ὕμνοις ἐξ ὕμνων... παρακατατιθέ]μενοι τὰς ἡμετέρας ψυχὰς (PG 35, 775C - 788A. — E. Boulenger, ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 32 - 54).

11 (φφ. 44 - 48) ΙΑ' *Εἰς τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν Γοργονίαν ἐπιτάφιος. Ἐρρέθη ἐν Ἀριανζῷ τῆς Καππαδοκίας, ἀφ' ἧς καὶ ὠρμῶντο ἐν ἧ καὶ κατὰκείται* (Orat. 8 in laudem Gorgoniae : PG 35, 789 - 817. — BHG³ 704).

12 (φφ. 48 - 49^v, [ἡ συνέχεια δ' αὐτοῦ μέχρι τέλους ἐν φφ.] 28 - 35) ΙΒ' *Ἐπιτάφιος εἰς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα ἐπὶ παρονσίᾳ Βασιλείου* (Orat. 18 funebris in partem : PG 35, 985 - 1044. — BHG³ 714).

13 (φφ. 35^{r-v}, [ἡ συνέχεια δ' αὐτοῦ καὶ τὸ τέλος ἐν φφ.] 20 - 23^v)

ΙΓ' Εἰρηνικός Α' ἐπὶ τῇ ἐνώσει τῶν μοναζόντων, μετὰ τὴν σιωπὴν ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ πατρὸς (Orat. 6 de pace I : PG 35, 721 - 752).

14 (φφ. 23 - 26) *ΙΔ' Εἰρηνικός Β' εἰς τὴν σύμβασιν, ἣν μετὰ τὴν στάσιν ἐποιησάμεθα οἱ ὁμόδοξοι* (Orat. 23 de pace III : PG 35, 1152 - 1168).

15 (φφ. 26 - 27^v, [ἡ συνέχεια δ' αὐτοῦ καὶ τὸ τέλος ἐν φφ.] 66 - 67) *ΙΕ' Εἰρηνικός Γ' λεχθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπὶ τῇ γενομένῃ φιλονεικίᾳ περὶ ἐπισκόπων τινῶν διενεχθέντων πρὸς ἀλλήλους* (Orat. 22 de pace II : PG 35, 1132 - 1152).

Ἐν τέλει δὲ τοῦ λόγου (φ. 67) φέρεται κεφαλαίοις γράμμασι τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα :

Πάτερ σὸν Υἱῶ Πνεῦμά μοι δίδον χάριν :

Δώρον δέχοιο παντὸς ἀντί μοι τόδε :

Εὐχὴν δ' ἄμειπον ἄντι καὶ στοργὴν πόνων :

(Σακκελίωv ος, Πατμ. Βιβλ., σελ. 21).

16 (φφ. 67 - 70^v) *ΙΣ' Εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ Σωτῆρος. Ἐρρέθη ἐν Κωνσταντινουπόλει* (Orat. 38 in theophania: PG 36, 312 - 333.— BHG³ 1921).

17 (φφ. 70^v - 74) *ΙΖ' Εἰς τὰ Φῶτα. Ἐρρέθη ἐν Κωνσταντινουπόλει* (Orat. 39 in sancta lumina: PG 36, 336 - 360. — BHG³ 1938).

18 (φφ. 74 - 81^v) *ΙΗ' Εἰς τὸ Βάπτισμα* (Orat. 40 in sanctum baptisma : PG 36, 360 - 425.— BHG³ 1947) *Τελευτᾷ κολοβὸν διὰ τῶν λέξεων : καὶ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἀντίθετον ἐκεῖνο εἶναι ὑποκρινόμενον* | (PG 36, 412 B).

Μετὰ τὸ φ. 81 ἀπεσπάρσθησαν δύο τετράδια, ἥτοι τὰ ὑπ' ἀριθ. ι' καὶ ια' ἅτινα κατὰ τοὺς γενομένους ὑπολογισμοὺς περιεῖχον :

α) Τὸ τελευταῖον τμήμα τοῦ ὑπ' ἀριθ. ΙΗ' λόγου *Εἰς τὸ Βάπτισμα* ἀπὸ τῶν λέξεων : *ἵνα κλέπτῃ τῷ φαινομένῳ τοῦτο καὶ σκοτία ἐστὶ... μέχρι τέλους* (PG 36, 412B - 425).

β) Τὸν λόγον *ΙΘ' Εἰς τὸ Πάσχα καὶ εἰς τὴν βραδυτῆτα* (Orat. I in S. Pascha I : PG 36, 396 - 401, 944 - 969).

γ) Τὸν λόγον *Κ' Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα* (Orat. 45 in S. Pascha II : PG 36, 624 - 664).

δ) Τὸν λόγον *ΚΑ' Εἰς τὴν Καὶνὴν Κυριακὴν* (Orat. 44 in novam dominicam : PG 36, 608 - 621. — BHG³ 1021).

ε) Τὸν λόγον *ΚΒ' Εἰς τὴν Πεντηκοστὴν* (Orat. 41 in pentecosten : PG 36, 428 - 452).

ς) Τμήμα ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ λόγου *ΚΓ' Περὶ εὐταξίας* μέχρι τῶν λέξεων : *καὶ ἐπαινώμεν φύσεως νόμον καὶ ἐπώμεθα λόγῳ καὶ* | (PG 36, 173 - 181B).

19 (φφ. 58 - 62^v) *ΚΔ' Περὶ εὐταξίας* (Orat. 32 de moderatione in disputando : PG 36, 173 - 212). Ἄρχ. ἀκέφαλον ἀπὸ τῶν λέξεων : *μὴ ἀτιμάζωμεν εὐταξίαν* (PG 36, 181 B)

20 (φφ. 62^v - 65^v) *ΚΔ' Πρὸς Ἀρειανούς καὶ εἰς ἐαυτόν. Ἐρρέθη ἐν Κωνσταντινουπόλει* (Orat. 33 contra Arianos et de se ipso : PG 36, 213 - 237).

21 (φφ. 65^v, 82 - 83) *ΚΕ' Πρὸς Εὐνομιανούς καὶ περὶ θεολογίας προοιμιαί* (Orat. 27 theologia I : PG 36, 12 - 25).

(φ. 83) κάτω ϛα : *ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ*

(φ. 84) ἄνω ϛα : *ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ*

22 (φφ. 84 - 87^v) *ΚΤ' Τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Ναζιανζοῦ τοῦ Θεολόγου περὶ Υἱοῦ Λόγος Α' . Βιβλίον δεύτερον*. (Orat. 29 theologia III : PG 36, 73 - 104. — Cambridge Patristic Texts 1 (1889), σελ. 73 - 107).

23 (φφ. 88 - 91^v) *ΚΖ' Τοῦ αὐτοῦ περὶ Υἱοῦ Λόγος Β' . Ἐρρέθη ἐν Κωνσταντινουπόλει* (Orat. 30 theologia IV : PG 36, 104 - 133. — Cambridge Patristic Texts 1 (1889), σελ. 108 - 144).

24 (φφ. 92 - 97) *ΚΗ' Τοῦ αὐτοῦ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος . Ἐρρέθη ἐν Κωνσταντινουπόλει* (Orat. 31 theologia V : PG 36, 133 - 172. — Cambridge Patristic Texts 1 (1889), σελ. 145 - 190).

25 (φφ. 97 - 99) *ΚΘ' Τοῦ αὐτοῦ περὶ θεολογίας καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων Λόγος Α' . Ἐρρέθη ἐν Κωνσταντινουπόλει* (Orat. 20 de dogmate et constitutione episcoporum : PG 35, 1065 - 1080).

26 (φφ. 99 - 105) *Α' Τοῦ αὐτοῦ περὶ θεολογίας Λόγος Β' . Ἐρρέθη ἐν Κωνσταντινουπόλει* (Orat. 28 theologia II : PG 36, 25 - 72).

27 (φφ. 105 - 107) *ΛΑ' Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν κατάπλου τῶν Αἰγυπτίων ἐπισκόπων . Ἐρρέθη ἐν Κωνσταντινουπόλει* (Orat. 34 in Aegyptiorum adventum : PG 36, 241 - 256).

28 (φφ. 107 - 115) *ΛΒ' Τοῦ αὐτοῦ περὶ φιλοπτωχίας* (Orat. 14 de pauperum amore : PG 35, 857 - 909).

29 (φφ. 115 - 116) *ΛΓ' Τοῦ αὐτοῦ πρὸς Κληδόνιον πρεσβύτερον κατὰ Ἀπολιναρίου Λόγος Α'* (epist. 102 : PG 37, 193 - 201).

30 (φφ. 116 - 118^v) *ΛΔ' Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν Κληδόνιον Λόγος Β'* (epist. 101 : PG 37, 176 - 193).

31 (φφ. 118^v - 121) *ΛΕ' Τοῦ αὐτοῦ εἰς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τοὺς λέγοντας ἐπιθυμεῖν αὐτὸν τῆς καθέδρας Κωνσταντινουπόλεως . Ἐρρέθη ἐν Κωνσταντινουπόλει* (Orat. 36 de se ipso : PG 36, 265 - 280).

32 (φφ. 121^v - 125) *ΛΣ' Τοῦ αὐτοῦ εἰς ἑαυτὸν ἐξ ἁγροῦ ἐπιστά(ντα) (ex correctione) με(τά) (ex correctione) τὰ κατὰ Μάξιμον . Ἐρρέθη ἐν Κωνσταντινουπόλει* (Orat. 26 in se ipsum : PG 35, 1228 - 1252).

33 (φφ. 125^v - 129) *ΛΖ' Τοῦ αὐτοῦ εἰς Ἡ(ρ)ων(α) τὸν φιλόσοφον Ἀλεξανδρέα ἐξορισθέντα διὰ τὴν πίστιν καὶ ἐπανελθόντα μετὰ τετραετῇ χρόνον . Ἐρρέθη ἐν Κωνσταντινουπόλει* (Orat. 25 in laudem Heronis : PG 35, 1197 - 1225).

34 (φφ. 129^v - 132) *ΛΗ' Τοῦ αὐτοῦ εἰς Κυπριανὸν μάρτυρα, ἐξ ἁγροῦ*

ἐπανηκότος (sic) μετὰ (τὴν sup. lin.) τῆς μνήμης ἡμέραν (Orat. 24 in s. Cyprianum : PG 35, 1169 - 1193. — BHG³ 457).

35 (φφ. 133 - 139) *ΛΘ' Τοῦ αὐτοῦ εἰς Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας ἐπιτάφιος. Ἐρρέθη ἐν Κωνσταντινουπόλει* (Orat. 21 in laudem Athanasii : PG 35, 1081 - 1128. — BHG³ 186).

36 (φφ. 139^{r-v}) *Μ' Τοῦ αὐτοῦ εἰς τοὺς Μακκαβαίους. Ἐρρέθη ἐν Κωνσταντινουπόλει* (Orat. 15 in Machabaeos: PG 35, 912 - 933. — F. Dübner, *Panegyrique des Machabées martyrs* par S. Grégoire de Nazianze, Παρίσι 1874, σελ. 7 - 24. — BHG³ 1007). Τελευταῖο κολοβὸν διὰ τῶν λέξεων : πάντων δ' αὐτὴν ὑπεράνω θεῖσα | (PG 35, 317 C).

Μετὰ τὸ φ. 139 ἀπεσπάρσθησαν τρία τετράδια ἥτοι τὰ ὑπ' ἀριθ. κ', κα' καὶ κβ', ἄτινα κατὰ τοὺς γενομένους ὑπολογισμοὺς περιεῖχον :

α) Τὸ τελευταῖον τμήμα τοῦ ὑπ' ἀριθ. Μ' λόγου *Εἰς τοὺς Μακκαβαίους* ἀπὸ τῶν λέξεων : [καὶ τῷ φίλτρῳ τὸν θυμὸν μίξασα καλὸν ἐντάφιον δίδωσι... μέχρι τέλους (PG 35, 917C - 933).

β) Τὸν λόγον : *ΜΑ' Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν τῶν ἑκατὸν πενήκοντα ἐπισκόπων παρουσίαν συντακτῆριος* (Orat. 42 supremum vale: PG 36, 457 - 492. — BHG³ 730)

γ) Τὸ μέγιστον μέρος τοῦ *Εἰς Μέγαν Βασίλειον ἐπιταφίου* (βλ. καὶ κατωτέρω ὑπ' ἀριθ. 37 - MB' λόγον). Τὰ ἐλλείποντα τμήματα τοῦ παρόντος λόγου εἶναι : 1. ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μέχρι τῶν λέξεων : *συστέλλειν τὸ φρόνημα καὶ ὑπὸ χεῖρα σφῶν ἀπ' ἀρχῆς ἄγειν* [ἐρεσχελεῖται δέ... (PG 36, 493 - 516C. — Boulenger, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 58 - 92). 2. Τμήμα περιεχόμενον εἰς δύο φύλλα, ὡς συμπεραίνομεν, ἐν οἷς περιλαμβάνονται τὰ ἐξῆς : *πανηγύρεις, συμπόσια [οὐδὲν γάρ, οἶμαι, τίμιον δ' μὴ πρὸς ἀρετὴν φέροι... ἢ δὲ προθυμία τῶν πλειστων οὐκ ἀγεννὴς ἢ δὲ παρὰ]ταξίς ἀσθενής...* (PG 36, 524A-537D. — Boulenger, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 102 - 126). 3. Τμήμα περιλαμβάνον τὰ ἐξῆς : *λόγον δὲ πόθον [τοῦ ἀληθοῦς ζωτικοῦ καὶ τροφίμου καὶ εἰς αὔξησιν ἄγοντος... μέχρι τέλους τοῦ λόγου (PG 36, 545B - 605. — Boulenger, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 136 - 230).*

δ) Τὴν ἀρχὴν τοῦ *Α' στηλιτευτικοῦ κατὰ Ἰουλιανοῦ λόγον* (βλ. καὶ κατωτέρω ὑπ' ἀριθ. 38 - ΜΓ' λόγον) μέχρι τῶν λέξεων : *...δι' ἀμφοτέρων δεικνὺς τὸ φιλόφθωρον καὶ τῆς ὑπομνήσεως* καὶ τῆς ἀνέσεως... (PG 36, 532 - 544C).

37 (φφ. 140 - 141^v) (MB' Τοῦ αὐτοῦ εἰς Μέγαν Βασίλειον ἐπιτάφιος) (Orat. 43 in laudem Basilii Magni : PG 36, 493 - 605. — Boulenger, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 58 - 230. — BHG³ 245). Δύο μόνον ἐναπελείφθησαν φύλλα ἐκ τοῦ παρόντος λόγου καὶ ταῦτα μὴ συνεχόμενα περιέχοντα τὰ ἐξῆς τμήματα τοῦ ἐπιταφίου : 1 (φ. 140^{r-v}) Ἄρχ. | *ἐρεσχελεῖται δὲ παρὰ μὲν τῶν θρασύτερον...* Τελ. *...θέατρα, πανηγύρεις, συμπόσια* | (PG 36, 516C - 524A. — Boulenger, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 92 - 102). 2 (φ. 141^{r-v}) Ἄρχ. (*Παρά*)|*ταξίς ἀσθενής οὐκ ἔχουσα...* Τελ. *...ἐξιώμενος λόγον δὲ πόθον* | (PG 36, 537D - 545B. — Boulenger, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 126 - 136). Ἐλλείπουν δηλαδὴ μεταξὺ τῶν περισωθέντων φφ. 140 - 141 δύο φύλλα, τὸ περιεχόμενον τῶν ὁποίων ἐπεσφράμμεν ἄνωτέρω γ. 2.

38 (φφ. 142 - 156) (ΜΓ' Τοῦ αὐτοῦ κατὰ Ἰουλιανοῦ στηλιτευτικὸς Λό-

γος Α') (Orat. 4 contra Iulianum I: PG 35, 532 - 664). "Αρχ. ἀκέφαλον | καὶ τῆς ἀνέσεως τίς ὁ ποιήσας ἐκδίκησιν. (PG 35, 544C).

39 (φφ. 156 - 162^v) ΜΔ' Τοῦ αὐτοῦ κατὰ τοῦ αὐτοῦ Ἰουλιανοῦ στη-
λιτευτικός λόγος Β' (Orat. 5 contra Iulianum II: PG 35, 664 - 720).

40 (φφ. 162^v - 165^v) ΜΕ' Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ Εὐαγγελίου
(= Ματθ. ιθ', 1 - 12) (Orat. 37 in Matthaeum: PG 36, 281 - 308).

41 (φφ. 166 - 166^v) ΜΤ' Τοῦ αὐτοῦ πρὸς Νεκτάριον ἐπίσκοπον Κων-
σταντινουπόλεως κατὰ Ἀπολιναρίου (epist. 202: PG 37, 329 - 333).

42 (φφ. 166^v - 167) ΜΖ' Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν χειροτονίαν Δοάρων· ὁμι-
λία ἐκδοθεῖσα Εὐλαλίῳ ἐπισκόπῳ (Orat. 13 in consecratione Eulalii: PG
35, 852 - 856).

43 (φφ. 167 - 167^v) ΜΗ' Τοῦ αὐτοῦ πρὸς παρθένον παραινετικός (Car-
men I, 2, 3 exhortatio ad virginem: PG 37, 632 - 640.— W. Christ-
M. Παρὰ νῆα, Anthologia Graeca Carminum Christianorum, Λωβία
1871, σελ. 29 - 32. — BZ 43 (1950), σελ. 334 - 337. — R. Cantarella,
Poeti Bizantini, Μιλᾶνον 1948, σελ. 16 - 18).

44 (φ. 167^v) ΜΘ' Τοῦ αὐτοῦ Δοξολογία (Carmen I, 1, 32 hymnus
vespertinus: PG 37, 511 - 514. — W. Christ - M. Παρὰ νῆα,
ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 29 (μόνον οἱ στίχοι 1 - 28). — Σακκελίωτος, Πατρ.
Βιβλ., σελ. 23. — R. Cantarella, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 15 - 16).

Ἐκ τῶν ὀλίγων καὶ βραχυτάτων ἀνωνύμων σχολίων, τὰ ὅποια συνο-
δεύουν τοὺς λόγους Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, μνημονεύομεν ἐνταῦθα κατ' ἐπι-
λογὴν τρία μόνον εἰλημμένα ἐκ τοῦ Α' λόγου· ἐπισημαίνομεν ἰδιαίτερώς τὴν
λέξιν τοῦ κειμένου ἐφ' ἧς ὑπάρχει τὸ παραπεμπτικὸν σύμβολον.

α (φ. 6^v) Κείμενον: Περὶ ψυχὴν ἢ σπουδὴν, τὴν ἐκ Θεοῦ καὶ θεῖαν καὶ
τῆς ἁνωθεν εὐγενείας μετέχουσαν καὶ πρὸς ἐκείνην ἐπειγομένην (PG
35, 425B-C).

Σχόλιον: Γνώμη τοῦ διδασκάλου διατί τὴν θεῖαν καὶ εὐγενεστάτην ψυχὴν
τῷ χεῖρονι, τοὔτέστιν τῷ σώματι ὁ κτίσας συνέζευξεν ὅτι μὴ ἀποφηνάμενος
τὴν τῆς ψυχῆς αἰτίαν τῆς πρὸς τὸ σῶμα κοινωνίας ἔδειξεν τῶν μέσων εἶναι
τὸ δόγμα.

β (φ. 16) Κείμενον: καὶ τὸ καλὸν οὐ καλῶς δι' ἐπιβουλῆς θηροσά-
μενος δύο μὲν δὴ ταῦτα... (PG 35, 504A).

Σχόλιον: Κατὰ τὸ φαινόμενον δῆλον ὅτι τοῦ γράμματος οὐ κατὰ τὸ
νοούμενον καὶ κρυπτόμενον τοῦ πνεύματος.

γ (φ. 16^v) Κείμενον: τῷ φαινόμενῳ τῆς ἱστορίας ἀτόπῳ καὶ ἱκανοῦ
καταλαβεῖν ἀνδρὸς προφήτου βαθύτητα... (PG 35, 505B).

Σχόλιον: Σκοπητέον ὡς ὁ διδάσκαλος σοφὸν μὲν καλῶς τὸν ἄνδρα τὸν
δυνηθέντα καταλαβεῖν προφήτου βαθύτητα (sic) οὐ παρησιάζεται δὲ τὴν

προσηγορίαν ἢ τοῦτό τε καιροῦ τοῦτο μὴ συγχωροῦντος ἢ φειδόμενος τῆς τῶν πολλῶν ἀκοῆς ἢ καθ' ἑτερόν τινα τρόπον οἰκονομῶν τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει.

Γ' (φφ. 168 - 190) Συναγωγή κειμένων σχετικῶν πρὸς τὸν βίον καὶ τὸ ἔργον Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.

1 (φφ. 168 - 175^v) Βίος τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου συγγραφεὶς ὑπὸ Γρηγορίου πρεσβυτέρου (PG 35, 244 - 304.—BHG^s 723).

Μεταξὺ τῶν φφ. 174 - 175 ἐξέπεσε φύλλον ἐν περιέχον τὸ τμήμα τοῦ βίου : τῆς μετριότητος τοῦ ἀνδρὸς [κατεπλήττετο. Καὶ οὕτως μὲν ἡ πανήγυρις διελύθη... ἔτι τῆς εἰρημένης ἐνδημούσης συνόδου] καὶ δὴ οὗτοι ὡς χωρὶς... (PG 35, 293A - 300A).

2 (φφ. 175^v - 178) (Ψευδο-Νόννου) Συναγωγή καὶ ἐξηγήσεις ὧν ἐμνήσθη ἱστοριῶν ὁ ἐν ἁγίοις Γρηγόριος ἐν τῷ εἰς τὰ Φῶτα λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή: Πάλιν Ἰησοῦς ὁ ἐμὸς καὶ πάλιν μυστήριον. (Αἱ ἱστορίαι εἶναι 24).

(φ. 175^v) Α' Οὐ Διὸς ταῦτα γοναὶ καὶ κλοπαὶ τῶν κριτῶν τυράννου καὶ ἑλλήνες ἀπαρέσκονται (sic).

(φ. 178) ΚΔ' Εἰκοστὴ τετάρτη ἐστὶν ἱστορία ὅτι κνώδαλα καὶ ἔρπετὰ ἔσεβον οἱ Αἰγύπτιοι (παρὰ Migne, PG 36, 1065 - 1072 μόνον δέκα τρεῖς ἱστορίαι). Κεφάλαια ΚΑ', στίχοι C.

3 (178 - 180) (Ψευδο-Νόννου) Συναγωγή καὶ ἐξηγήσεις ὧν ἐμνήσθη ἱστοριῶν ὁ ἐν ἁγίοις Γρηγόριος ἐν τῷ εἰς Βασίλειον τὸν Μέγαν Ἐπιταφίῳ, οὗ ἡ ἀρχή: Ἐμελλεν ἄρα πολλὰς ἡμῖν ὑποθέσεις (ἀριστερὰ δὲ τοῦ τίτλου: Βιβλίον Β') (Σύνολον ἱστοριῶν 20).

(φ. 178) Α' Πρώτη ἐστὶν ἱστορία ἡ περὶ τῶν Πελοπίδων καὶ Κεκροπίδων (sic) καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς ὀνομάτων.

(φ. 180) Κ' Εἰκοστὴ ἐστὶν ἱστορία ἡ περὶ τοῦ Μανσώλου Καρὸς τάφου (PG 36, 1057 - 1065). Κεφάλαια Κ, στίχοι ΡΟΓ'.

4 (φφ. 180 - 182, 189, 183, 185 - 188^v) (Ψευδο-Νόννου) Συναγωγή καὶ ἐξηγήσεις ὧν ἐμνήσθη ἱστοριῶν ὁ ἐν ἁγίοις Γρηγόριος ἐν τῷ κατὰ Ἰουλιανοῦ στηλιτευτικῷ λόγῳ Α', οὗ ἡ ἀρχή: Ἀκούσατε ταῦτα πάντα... (Ἀρχικῶς αἱ ἱστορίαι ἦσαν 98, ἐξέπεσεν ἡ τελευταία).

(φ. 180) Α' Πρώτη ἐστὶν ἱστορία τὸ ταῦτα μὴ παιζέτωσαν παρ' ἐκείνοις Ἐμπεδοκλεῖς καὶ Ἀρισταῖοι καὶ Ἐμπεδοτίμοι καὶ Τροφώνιοι.

(φ. 188^v) ἡ Ζ' | Τελ. κολοβ. (ἀποσπασθέντος ἐνὸς φύλλου ὡς φαίνεται) (Περὶ τῆς τοῦ γέλωτος ἀμετρίας) ... Ἡφαιστος ... κνήμας ... στασ...σ | (PG 36, 985 - 1036).

Μετὰ τὸ φ. 188 ἐξέπεσεν ἐν φύλλον, ἐν ᾧ περιείχετο :

α) τὸ τέλος τῆς ἡ Ζ' καὶ ὁλόκληρος ἡ ἡ Η' ἱστορία, τελευταία τοῦ παρόντος κεφαλαίου, μετὰ τῆς στιχομετρίας.

β) Αἱ πρῶται τέσσαρες (Α' - Δ') καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς Ε' ἱστορίας ἐκ τοῦ Β' κατὰ Ἰουλιανοῦ στηλιτευτικοῦ λόγου.

5 (φφ. 184, 190^{r-v}) (Ψευδο-Νόννου: *Συναγωγή καὶ ἐξηγήσεις ὧν ἐμνήσθη ἱστοριῶν ὁ ἐν ἀγίοις Γρηγόριος ἐν τῷ κατὰ Ἰουλιανοῦ στηλιτευτικῷ λόγῳ Β', οὗ ἡ ἀρχή: Οὗτος μὲν δὴ τῶν ἐμῶν λόγων...*).

Ε' Ἀρχ. ἀκέφ. (ἀπὸ τοῦ Ε' κεφαλαίου, ἐνὸς φύλλου ἐκπεσόντος) | *πάλιν ἐκεῖσε ἀποξυρηθῆναι ἵνα γνῶ Ἀρισταγόρας τὰ γράμματα...*

ΛΖ' Τριακοστὴ ἐβδόμη ἐστὶν ἱστορία περὶ τοῦ Ὡρίωνος (PG 36, 1036-1058). *Κεφάλαια ΛΖ' στίχοι ΦΚ.*

Μετὰ τὸ φύλλον 184 ἐξέπεσε φύλλον ἐν περιέχον τὰς ἐξῆς ἱστορίας:

α) Τὸ τέλος τῆς ΙΘ' *Περὶ Διονύσου* (ΚΔ' παρὰ Migne PG 36, 1045D) ἱστορίας.

β) Τὰς Κ' - ΚΗ' ἱστορίας ὁλοκλήρους.

γ) Μέρος τῆς ΚΘ', ἥς αἱ τελευταῖαι σωζόμεναι λέξεις ἔχουν ὡς ἀκολούθως: *...λέγουσι δὲ Αἰγύπτιοι αὐτῆς τῆς μίξεως εἶναι ἔφορον*. Σημειωτέον ὅτι ἡ σειρά, ἡ ἑκτασίς, τὸ περιεχόμενον καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνωτέρω ἱστοριῶν παραλλάσσουν πολὺ ἀπὸ τῆς παρὰ Migne ἐκδόσεως. Διαφορὰς ἐπίσης διεπιστώσαμεν καὶ πρὸς τὰς ψευδονοννεῖους ἱστορίας τὰς περιεχομένας εἰς τοὺς κώδικας Vat. Gr. 437 καὶ 1663.

6 (φ. 190^v) Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς γ' στήλης μετὰ τὴν στιχομετρίαν σφίζονται ἔχνη βραχείας κειμένου διὰ κεφαλαίων γραμμάτων· μᾶλλον πρόκειται περὶ δύο διστίχων ἱαμβικῶν ἐπιγραμμάτων.

α' Ἀρχ. *Λογ...* τελ. *μόνων*

β' Ἀρχ. *Προσφ...* τελ. *γορησας...*

Δ' Ἀποσπάσματα κειμένων ἀσχέτων πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ κώδικος. Κατὰ τὴν στάχωσιν τοῦ κώδικος καὶ πρὸς στήριξιν ἐφθαρμένων τινῶν φύλλων ἐπεκολλήθησαν εἰς τὰ σημεῖα συμβολῆς ὠρισμένων τετραδίων λωρίδες ἐκ περγαμηνῶν φύλλων δύο ἄλλων κωδίκων τοῦ ι' - ια' καὶ ιβ' αἱ ἀντιστοιχῶς περιεχόντων λόγους πατέρων ἢ σχόλια εἰς τὴν Γραφήν. Παρατιθέμεθα κατωτέρω ἀποσπάσματά τινα ἐξ αὐτῶν ἵνα καταστῇ εὐχερὴς ἡ ταύτισις:

Ἐκ τοῦ Α' κώδικος: 1 (φφ. 1 - 4 α) *...τῆς ἡμετέρας τίς οὖν ἡμᾶς ἐλεήσει λοιπὸν ἐπιβουλεύοντας ἑαυτοῖς καὶ εἰς τοσαύτην ἐμβάλλοντας πενίαν; ἵν' οὖν μὴ τοῦτο γένηται ...νόμῳ ...κίνητον καὶ ταῖς γυναιξὶ καὶ τοῖς...*

β) *...μεταχειρίζεσθαι καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ παῖδιά προῆκα (;) τὴν κοινωρίαν τῆς τῶν εἰρημένων καλεῖν συλλογῆς καὶ τότε τῶν βιωτικῶν ἄπτεσθαι πραγμάτων· εἰ γὰρ ὁ ἐπὶ τοῦ βαλανείου οὐκ ἂν ἔλοιτο (;) εἰς ἀγορὰν ἐμβαλεῖν ὥστε μὴ τὴν ἐκεῖθεν ἄνεσιν λυμήνασθαι τοῖς ἐν ἀγορᾷ πράγμασι πολλῷ μᾶλλον ...ἔξεως τοῦτο ποιεῖν ἤχθην (;) νῦν δὲ τοῦναντίον ποιοῦμεν...*

2 (φφ. 5 - 11 α) *...ἀρπάσει σε μὴ τοίνυν αὐτῶν ἀποστῆς... ὁ διάβολος...*

β) *γινόμεθα τὸ πῦρ τῆς προθυμίας σβεννύντες τί οὖν ἂν γένοιτο...*

γ) *...σωζομένων καὶ μὴ τῶν ...ομένων καὶ γὰρ μεγίστη δρόσος τὸ μη...*

δ) *...δεσπότης π... τῆς μὴ προσηκούσης καὶ τῆς τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων συνοουσίας· οὗ γὰρ ἐχρῆν...*

3 (φφ. 12 - 19 α) *...δέξατο τὸ λεχθὲν... τὸ ποταπὸς εἶη ὁ ἀσπασμός· ἡ*

δὲ οὐ... ἐξέστη... (Ἐκ λόγου εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου ἢ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν (;)).

β) ...τῇ ἀθυμίᾳ τὴν αἰσχύνην λογιζομένη καὶ οὐ προσδοκῶσα ὅσα ἂν λέγῃ πείσειν τινὰ τῶν ἀκουόντων ὅτι οὐ μοιχείᾳ τὸ γεγε... οὖν ταῦτα μὴ γένωνται... (Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου).

4 (φφ. 20 - 27 α) ...θῆς λαβεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκα σου ... εὐθέως αὐτόν. (Ὁμοίως ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου).

β) ... ὅθεν ὁ Χριστὸς ἔμελλεν ἔσεσθαι καὶ οὐκ ...ησιν αὐτόν ...ῆναι ... διὰ τῶν προγόνων προσηγορίας τῆς ...λίας τῆς ... (Ὁμοίως).

5 (φφ. 190 - 191 α) ... ἦλθε πρὸ τῆς συλλήψεως ὁ ἄγγελος καὶ γὰρ ἔδει ταραχῆς ἐκτὸς εἶναι τὴν νηδὺν ἐκείνην ἣ ὁ ποιητὴς δημιουργὸς ἐπέβη καὶ παντὸς ἀπηλλάχθαι θορύβου τὴν ψυχὴν τὴν καταξιωθείσαν τοιοῦτου γενέσθαι διάκονον μυστηρίου· διὰ ταῦτα τῇ μὲν παρθένῳ πρὸ τῆς κνήσεως τῷ δὲ Ἰωσήφ ἐν τῷ καιρῷ ... λέγεται... (Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου ὁμοίως).

β) τοῦ Ἡρώδου εἰ ...γέντα εἶδεν η...είσας εἶχεν ἴσως θάθυμίαν ἐγκαλέσαι τοῖς φυλάττουσι τὸν ἀπόστολον στρατιώταις· νυνὶ δὲ πάντων ... μενόντων καὶ τῶν θυρῶν ἀποκεκλεισμένων καὶ τῶν ἀλύσσεων ταῖς χερσὶ τῶν φυλασσόντων συμβεβλημένων· καὶ γὰρ ἦσαν αὐτῷ συνδεδεμένοι...

Ἐκ τοῦ Β' κώδικος τὰ ἀποσπάσματα εἶναι καὶ ὀλιγώτερα καὶ βραχύτερα :

6 (φφ. 2 - 3 α) (ἄνω ϛα : ΛΔ') ...θέωνται καὶ μεταβό... πέπονθε φύ... τρόπον καὶ τὸ ...εἰα καὶ τιθέων... οὐκ ἐξανίστανται ... ὁ τοῦτο κἀκεῖ ...κείνως ἦτοι ...πίνως θε...ο τοίνυν ἐπι... διὰ τὸ δι... γὰρ ἡ φύ... των διάφο... ἐνέργεια ... κλπ.

7 (φφ. 184 - 191 α) γὰρ ἡ ...λήν τη...σεως ... θέλημα ... ται... ὁρω...νο ὦ...

β) γ... γρηγ...αντω... κτιστ...ν φύσιν ... εἴποιμ... τι πρ... λύπ... ὥστερ...λεγόμε... ἐνέργεια ...

8. Τέλος ἐπὶ τοῦ φ. 191^v λευκοῦ ἀρχικῶς ἀφεθέντος χεῖρ τοῦ ιγ' αἰ. ἔγραψεν ἀπόσπασμα (;) πραγματείας ἐν 24 στίχοις, ἐνθα γίνεται λόγος περὶ τῶν ὑποστάσεων, περὶ τοῦ χωρισμοῦ σώματος καὶ ψυχῆς κτθ.

inc. ἀκέφ. (ἐξίτηλα τὰ λοιπὰ)

des. ... ἐνουμένη δὲ πάλιν (;) ἀδαιρέτως συνάπτεται ... μόνη χωριζομένη καὶ οὐχὶ ...

Ὁ περίλαμπρος οὗτος κώδιξ ἀπετελεῖτο ἀρχῇθεν ἐκ λ' τετραδίων, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ ἐν τέλει σημειώματος (πρβλ. κατωτέρω), ἥτοι ἐκ φύλλων 240. Τὰ ἐν ἀρχῇ τοῦ κώδικος 4 φύλλα εἶναι ἐκτὸς τῆς κατὰ τετράδια ἀριθμήσεως. Τὸ τετράδιον α' ἀποτελεῖται ἐξ ἐπτὰ φύλλων τοῦ α' κατὰ σειρὰν (ἴσως ἀγράφου) ἐκπεσόντος παλαιότερον. Σήμερον ἐναπέμειναν μόνον 191 φύλλα τῶν λοιπῶν κατὰ καιροῦς ἀποσπασθέντων. Ἡ ἀρίθμησις τῶν τετραδίων ἐδηλοῦτο δι' Ἑλληνικῶν ἀριθμῶν εἰς τὴν κάτω δεξιὰν ὡς τοῦ τελευταίου φύλλου ἐκάστου τετραδίου· οἶον αον, (= φ. 11^v), βον (= φ. 19^v) κ.ο.κ.

Ἡ σειρά τῶν φύλλων καὶ τῶν τετραδίων, ὡς ἔχει σήμερον ὁ κῶδιξ, εἶναι λίαν τετραγμένη. Αὕτη ἀποκατεστάθη ἔμπροσθεν ὑφ' ἡμῶν κατὰ τὴν ἀναγραφὴν καὶ περιγραφὴν τῶν περιεχομένων κειμένων. Τὰ ἀποσπασθέντα τετράδια εἶναι τὰ ὑπ' ἀριθ. ι', ια', κ', κα' καὶ κβ'. Πλὴν ὅμως τῶν τετραδίων αὐτῶν ἐλλείπουν καὶ φύλλα τινὰ σημειούμενα εἰς τοὺς οἰκείους τόπους (π.χ. μεταξὺ τῶν φφ. 5 - 6, 43 - 44, 140 - 141, 174 - 175, 188 - 189 κ.ά.).

Ἡ ἀρχικὴ σειρά τῶν τεσσάρων πρώτων φύλλων ἔχει ταραχθῆ κατὰ τὴν τελευταίαν στάχωσιν. Αὕτη ἀποκαθίσταται διὰ τῆς ἀμοιβαίας ἀλλαγῆς τῆς θέσεως τοῦ νῦν πρώτου καὶ τοῦ νῦν τελευταίου φύλλου. Ἡ προσπάθεια ἀποκαταστάσεως τῆς σειρᾶς τῶν φφ. ἡ γενομένη ὑπὸ τε τοῦ Σακκελίωνος καὶ ἄλλων πρὸ αὐτοῦ δὲν ὑπῆρξεν ἐπιτυχής.

Ὁ κῶδιξ εἶναι καλλιτεχνικὸν ἔργον πλήρες ἐπιτίτλων, ὁλοσελίδων σχημάτων, πρωτογραμμάτων καὶ λοιπῶν σημείων. Χρησιμοποιηθέντα χρώματα : Τὰ περιγράμματα ὑποκίτρινα - χρυσίζοντα, τὸ γέμισμα δὲ ἐρυθρόν, βυσσινί, χρυσοῦν, κυανοῦν, κίτρινον, πράσινον, καφέ βαθύ καὶ συνδυασμοὶ τῶν ἀνωτέρω χρωμάτων ποικίλοι. (Περὶ τῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας τοῦ κώδικος τούτου πρβλ. ὅσα ἔγραψεν ὁ Σακκελίωv, Πατμ. Βιβλ., σελ. 17 - 20 καὶ τὴν ἐν τέλει βιβλιογραφίαν).

Ἡ γραφὴ εἶναι λίαν ἐπιμελελημένη. Γράμματα στρογγύλα μὲ τάσιν πρὸς τὸ τετραγωνόσχημον. Τὰ σχόλια ἐγράφησαν διὰ μεγαλογραμμάτου γραφῆς. Χρῶμα μελάνης : Ὁ Α' λόγος (φφ. 1 - 17) ἐγράφη διὰ κιναβάρεως (πλὴν τῶν ἀντιστοιχῶν σχολίων). Τῶν λοιπῶν φύλλων τὸ χρῶμα μελάνης εἶναι μαῦρον, ἐξίτηλον ἐκ τοῦ χρόνου, λαμβάνει δὲ πάλιν καὶ ἄλλας ἀποχρώσεις. Οἱ τίτλοι, αἱ σημειώσεις, τὰ παραπεμπτικά σημεία, ἡ στιχομετρία, κ.τ.δ. διὰ κιναβάρεως.

Σημειώσεις : φ. Α' νεωτέρᾳ χειρὶ : Πίναξ τῶν περιεχομένων λόγων ἐν τῇδε τῇ βίβλῳ.

φ. Α' Τῇ αὐτῇ χειρὶ : Περιέχει φφ. 201. Ἀριθ. 33 | Ἐργάφη ἡ βίβλος αὕτη ἔτει ἀπὸ κοσμογονίας 6450, ὅπερ | ἀντιστοιχεῖ τῷ 942 σωτηρίῳ.

φ. 1. Ἄνω ῥα : Ἀριθ. 33.

φ. 4. Ἄνω ῥα : Τοῦτό ἐστι τὸ πρῶτον τῆς δε τῆς βίβλου φύλλον.

φ. 5. Ἄνωθεν τοῦ ἐπιτίτλου ἐπανάληψις τοῦ τίτλου τοῦ Α' λόγου γράμμασι μικροῖς τοῦ ιγ' αλ. Ὁμοίως ἐν τῇ δεξιᾷ ῥα.

φ. 85^v. Ἀρχικῶς ἄγραφον, συνεπληρώθη μεταγενεστέρως ὑπὸ διαφόρων δοκιμίων κονδυλίου, ἀρχῶν λόγων κλπ.

Αὐτόθι : $\frac{\epsilon}{\pi} + \frac{\epsilon}{\pi}$ ἱεροτά(ου) καὶ σεβασμιωτά(του) μ(ητ)ροπολί(ου).

φ. 190. Ἐρυθροῖς ἀγκυλωτοῖς γράμμασι φέρονται καταλογάδην γεγραμμένοι στίχοι εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα ὑπὸ τοῦ γραφέως τῆς βίβλου, λίαν ἐξίτηλοι :

(ἄκουε ;) τρισάκτινε θεότης μία
Π(άτ)ερ ἀναρχε Υ(ι)ὲ καὶ θεῖον Πν(εῦμ)α
(αἰθ ; — — — πρὸς) εὐαγγῆ τε καὶ θεία ;
(ὅτι αἴνος ;) ὅτι κράτος δε (δο — — — ;)

5 (χρ ; — — — — — — — — — — ος)
πρὸς ἐκπλήρωσιν μετα — — τὴν δέλτον
ταύτην με τὴν χρυσολαμπῇ θεηλόγ(ον)
— — — — — κράτιστε Θεὲ τῶν ὅλων

10 δίδου πᾶσι τε τοῖς ἐκ πόθου καρδίας
προσερχομένοις ἐν (τῇ πυκνίδι ταύτῃ ;)
(— τως ; εὐ)ρεῖν τὴν γνῶσιν τῶν λεγομένων
καὶ προσφόρως κατέχ(ειν) λύσιν ἐπταισμένων
καὶ βοήθ(ησον) — — — σε — — —

ναν μικρὰ τμήματα στηλῶν, ἔνθα ἐπερατοῦτο εἰς λόγος (πρβλ. φφ. 40^ν, 48, 50, 62^ν, 67, 70^ν, 118^ν, 121, 125, 178). Ἡ χαράκωσις εἶναι τοῦ τύπου Lake, III, Ia.

Ἡ θέσις τῶν γραμμάτων ἄνωθεν τῶν γραμμῶν χαρακώσεως, ἐλαφρῶς ἀπτόμενα αὐτῶν.

Κομμένα φύλλα : Δεξιαί ὧαι τῶν φφ. 53, 60, 93, 150, 163, 182.

Περγαμηνὴ οὐχὶ ἀρίστης ποιότητος οὐδὲ ἴσου πάχους.

Κατάστασις κώδικος κακὴ· πλεῖστα τῶν γεγραμμένων ἐξίτηλα.

Κακὴ προσπάθεια μεταγενεστέρων ὅπως συμπληρώσουν τὰ μὴ ἀναγινωσκόμενα.

Ἡ εἰς τετράδια ἀρίθμωσις εἶναι μὲν παλαιότερα τῆς σταχώσεως τοῦ κώδικος δὲν φαίνεται ὅμως νὰ εἶναι σύγχρονος τῆς γραφῆς. Αἱ κατὰ φύλλα καὶ σελίδας ἀριθμήσεις εἶναι ἀμφοτέραι μεταγενέστεραι τῆς τελευταίας σταχώσεως τοῦ κώδικος. Ἡ μὲν κατὰ σελίδας ἐγένετο διὰ μελάνης εἰς τὸ μέσον τῆς ἄνω ὥας, ἡ δὲ κατὰ φύλλα εἶναι σύγχρονος διὰ ἐρυθρᾶς μολυβδίδος εἰς τὴν ἄνω δεξιάν ὧαν ἐκάστου φύλλου.

Στάχωσις διὰ βύρσης μαύρου χρώματος ἐπικεκολλημένης ἐπὶ ξυλίνων πινακίδων ἄνευ ἐντύπων διακοσμήσεων. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν πινακίδων χάρτης ἐπικεκολλημένος λευκός.

Ἑκλογὴ βιβλιογραφίας :

Σακκελίωνοϲ, *Περιγραφή λεπτομερῆς τῶν ὑπ' ἀρ. ΑΓ' καὶ ΡΟΑ' χειρογράφων τευχῶν τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης*, Πρόοδος (Σμύρνης) 1874, ἀρ. 321 καὶ 324.

Σακκελίωνοϲ, *Πατρ. Βιβλ.*, σελ. 17 - 23.

Duchesne et Bayet, *Mission au Mont Athos...*, *Archives des missions scientifi. et litt.*, σειρ. Γ', 3 (1876), σελ. 434.

V. Gardthausen, *Spicilegium Patmiacum* (ἐν *Catalogus codicum graecorum Sinaiticorum*), Ὁξφόρδη 1886, σελ. 262 κέ.

Ch. Diehl, *Le trésor et la Bibliothèque de Patmos au commencement du XIIIe siècle*, BZ 1 (1892), σελ. 502, 517, σημ. 2.

M. Vogel - V. Gardthausen, *Die griechischen Schreiber des Mittelalters und der Renaissance*, Λιψία 1909, σελ. 98, 361.

G. Jacopi, *Le miniature dei codici di Patmos*, Clara Rhodos VI-VII (1932-1933), σελ. 573 - 574, πίν. 1 - 27.

Kirsopp - Silva Lake, *Dated Greek minuscule Manuscripts to the year 1200*, τόμ. Α', Βοστώνη 1934, σελ. 14, πίν. 28 - 34.

K. Weitzmann, *Die byzantinische Buchmalerei des 9 und 10 Jahrhunderts*, Βερολῖνον 1935, σελ. 82 - 84, εἰκ. 558 - 571.

E. C. Colwell - H. R. Willoughby, *The Four Gospels of Karahissar*, τόμ. Β', Σικάγον 1935, σελ. 63 - 65.

R. Devreesse, *Introduction à l'étude des manuscrits grecs*, Παρίσιοι 1954, σελ. 290.

Στ. Παπαδοπούλου, *Πάτμος*, Ἀθήναι 1962, σελ. 32 - 33.

Βυζαντινὴ Τέχνη, Κατάλογος τῆς 9ης Ἐκθέσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, Ἀθήναι 1964, σελ. 289 ἀρ. 343.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Δ. ΚΟΜΙΝΗΣ